

DUURZAAM TOERISME IN DE HANZESTEDEN

Aanbevelingen aan de gemeenten van de negen Hanzesteden en
Hanzesteden Marketing naar aanleiding van het
afstudeeronderzoek naar duurzaam toerisme in de Hanzesteden.

Saskia Veenstra

MSc Human Geography,
Radboud Universiteit te
Nijmegen.

Omslagfoto: Hanzesteden
Marketing

Management samenvatting

Duurzaam toerisme is een steeds belangrijker begrip aan het worden in de gehele toeristische sector, echter is dit nog niet terug te zien in toeristische beleidsplannen. Ook in de Hanzesteden is de ambitie aanwezig om de aandacht te verschuiven naar duurzaam toerisme, maar een concrete uitwerking hiervan ontbreekt nog. Om beleidsplannen omtrent ecologisch duurzaam toerisme te formuleren zijn er een aantal belangrijke aspecten waar rekening mee gehouden moet worden. De belangrijkste doelstelling in de Hanzesteden om beleid omtrent deze vorm van duurzaam toerisme te formuleren is het minimaliseren van de negatieve impact van toerisme op de natuurlijke omgeving in de Hanzesteden en het terugbrengen van de CO2 uitstoot veroorzaakt door de komst van toeristen.

Om deze doelstelling te bereiken en effectief beleid hiervoor te formuleren zijn een aantal zaken van belang. Zo moeten gemeenten zich richten op het ondersteunen en aanmoedigen van particuliere initiatieven gericht op het bevorderen van duurzaam toerisme en moeten ze de lokale actoren betrekken bij de ontwikkeling van duurzaam toerisme. Daarnaast liggen er ook nog veel kansen op het gebied van duurzame mobiliteit. Zo is het belangrijk dat gekeken wordt of de laadpaalcapaciteit voor elektrische fietsen vergroot kan worden en of dit ook nodig is, dat het algemene fietsgebruik verder gestimuleerd wordt en ten slotte dat de bereikbaarheid met het openbaar vervoer verbeterd wordt. Ten slotte, kunnen de Hanzesteden ook veel van elkaar leren op het gebied van duurzaam toerisme, dus deze samenwerking zal verder uitgediept moeten worden om effectieve plannen te maken. Deze samenwerking kan zich vervolgens ook richten op het aanvragen van een gezamenlijke subsidie om duurzaam toerisme te realiseren. Dit rapport biedt een gedetailleerde uitwerking hoe de gemeenten van de Hanzesteden via Hanzesteden Marketing, als wel op gemeentelijk niveau duurzaam toerisme beleid kunnen formuleren. Hierbij zal ook ingegaan worden op subsidiemogelijkheden binnen de provincie.

Introductie

De toerisme industrie is de laatste jaren exponentieel gegroeid en volgens het CBS wordt verwacht dat deze groei alleen nog maar meer zal toenemen in Nederland (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2020)¹. Deze groei brengt veel kansen met zich mee, maar ook uitdagingen. Een van de grootste problemen met de groeiende toerisme sector in Nederland, maar ook wereldwijd, is de impact die toerisme heeft op zijn omgeving. Onderzoek wijst uit dat in stedelijke gebieden toerisme het hardst groeit en dit zorgt voor een overmatig gebruik van middelen en grondstoffen door toeristen (Bock, 2015). Echter blijkt dat ook in natuurgebieden de negatieve impact van toerisme merkbaar is. Om deze negatieve gevolgen te bespreken is het belangrijk dat er een nieuwe visie op toerisme komt; een visie die ook rekening houdt met duurzaamheidsgevolgen van toerisme (NBTC, 2020). De Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur bevestigt dat er meer aandacht moet komen voor duurzaam toerisme (RLI, 2019). Onderzoek toont namelijk aan dat er momenteel onvoldoende aandacht is bij beleidsmakers voor de impact van toerisme op de omgeving. Hoe kunnen de Nederlandse Hanzesteden hier meer aandacht aan besteden in hun beleidsplannen?

De Nederlandse Hanzesteden zijn steden die al meer dan 800 jaar lang met elkaar samenwerken. Ten tijde van de Middeleeuwen ontstond deze samenwerking, genaamd het Hanzeverbond, en de Hanzesteden hadden veel profijt van dit handelsverbond (Kuipers, 2010). Tegenwoordig is dit oude verbond nog steeds terug te zien in de Hanzesteden door de prachtige gevels, oude koopmanshuizen en levendige waterfronten, maar ook in de mentaliteit van de bewoners en ondernemers. Mede hierdoor is het toerisme in de Nederlandse Hanzesteden hard gegroeid de laatste jaren. De negen Nederlandse Hanzesteden, die samenkomen in het samenwerkingsverband Hanzesteden, hebben ook een nieuwe visie op toerisme geschreven (MarketingOost & NBTC, 2019). De focus van de Hanzesteden lag voornamelijk op het promoten van de steden als toeristische bestemmingen, maar dat is nu veranderd naar een vorm van destiniatiemanagement. Hoe kunnen de steden bezoekersstromen beheersen? En hoe kunnen de Hanzesteden een duurzamere toerisme sector bewerkstelligen?

In de nieuwe visie van de Hanzesteden zijn verschillende thema's beschreven hoe ze de toename aan toeristen kunnen managen. Deze thema's zijn het versterken van de Nederlandse identiteit, het verbeteren van de leefbaarheid, meer werkgelegenheid creëren en ten slotte het realiseren van de duurzaamheidsdoelstellingen (MarketingOost & NBTC, 2019). Veel van deze thema's zijn al in detail uitgewerkt, echter is er nog geen concreet plan om de duurzaamheidsdoelstellingen te realiseren. Er wordt wel gewerkt aan economische duurzaamheid door het ondersteunen van lokale ondernemers en ook aan sociale duurzaamheid door te investeren in de kwaliteit van de leefbaarheid van bewoners. Om de ecologische duurzaamheid te verbeteren is er nog geen concreet plan. Echter, is de ambitie om hier aan te werken wel opgenomen in het document Perspectief

---

¹ Deze informatie is verkregen voor de Coronacrisis uitbrak, toen er nog een duidelijke stijging in het aantal toeristen te zien was.

Hanzesteden 2020-2025 (MarketingOost & NBTC, 2019). Daarnaast is de noodzaak om de ecologische duurzaamheid te verbeteren ook weerspiegeld in het bewonersonderzoek dat de Hanzesteden afgelopen jaar hebben uitgezet. Een van de belangrijkste conclusies uit dit onderzoek is namelijk dat bewoners meer aandacht willen zien voor duurzaam toerisme. De bewoners zouden een positievere houding tegenover toerisme hebben wanneer er meer focus is voor bijvoorbeeld het aanleggen van meer groenvoorzieningen en ook meer aandacht voor het behoud van de natuur en buitengebieden komt (Conradie & de Jong, 2020). Dit toont aan dat ecologische duurzaamheid in de toerisme sector van de Hanzesteden van groot belang is.

In februari van dit jaar gebeurde er echter iets wat niemand had zien aankomen. De hele wereld werd stilgezet door de uitbraak van de Corona pandemie. Zo ook in Nederland. Vliegtuigen bleven aan de grond, boekingen werden geannuleerd en restaurants moesten per direct hun deuren sluiten. De toerisme sector in Nederland stortte in. Toeristen bleven weg en al snel werd duidelijk dat er wat moest veranderen. Steunpakketten werden opgezet en toeristische ondernemingen gingen aan de slag met de 1,5 meter maatregelen om zo weer terug naar het oude niveau te komen. Maar biedt deze tijd van crisis niet ook een moment om even stil te staan bij de toekomst van het toerisme? Gaan we straks weer op dezelfde voet verder, of biedt dit juist mogelijkheden om over te stappen naar duurzamere vormen van toerisme? Jeremy Smith, expert op het gebied van duurzaam toerisme, verwoordde dit in een van zijn artikelen die hij schreef over de toekomst van toerisme ten tijden van de Coronacrisis:

“It is because of this, that despite the current emergency and all it threatens, I am trying to see this terrible time not as the end of tourism but as the messy, seemingly disconnected jumble of ideas from which we fuse together the first draft of our next chapter” (Smith, 2020).

Het is nu de tijd om vooruit te kijken naar hoe we de eerste stappen in de richting van duurzaam toerisme kunnen zetten. Dit adviesrapport zal dan ook aanbevelingen doen voor de Hanzesteden om die eerste stappen in de richting van duurzaam toerisme te zetten.

Onderzoeksopzet

In het kader van de master opleiding Human Geography aan de Radboud Universiteit en in opdracht van MarketingOost heb ik onderzoek gedaan naar duurzaam toerisme in de Hanzesteden. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

“Wat zijn verschillende perspectieven op ecologisch duurzaam toerisme beleid in de stedelijke toerisme sector en hoe kunnen zulke beleidsplannen geformuleerd worden in de Hanzesteden?”

Om dit onderzoek uit te voeren is allereerst een literatuurstudie uitgevoerd. Deze literatuurstudie heeft de basis gelegd van het onderzoek en op basis van deze bevindingen is een interviewgide opgesteld. Deze interviewgide is gebruikt om

interviews te houden met beleidsmakers van de gemeenten van de negen Hanzesteden. Deze interviews hebben geholpen om een beeld te krijgen van de toerisme sector in de betreffende Hanzestad. Daarnaast hebben deze interviews ook duidelijkheid geschept in wat er al aan verschillende vormen van duurzaam toerisme gedaan wordt en waar nog kansen liggen. De kansen die hieruit naar voren zijn gekomen zullen besproken worden in het vervolg van dit rapport. Daarnaast zullen ook verschillende creatieve initiatieven benoemd worden die duurzaam toerisme bevorderen. Deze dienen ter inspiratie om een duurzamere toerisme sector te bewerkstelligen. De kansen en ideeën richten zich op het gezamenlijke niveau van Hanzesteden Marketing, als ook op het gemeentelijke niveau.

Visie op duurzaam toerisme

Duurzaam toerisme is een breed begrip waar veel verschillende opvattingen over bestaan. Zoals al eerder benoemd, is er vanuit de Hanzesteden een duidelijke visie op hoe de economische en sociale duurzaamheid verbeterd kan worden, maar blijft de uitwerking van ecologische duurzaamheid achter. Uit de interviews met respondenten uit de verschillende Hanzesteden is ook gebleken dat het nog onduidelijk is wat duurzaam toerisme precies betekent voor de Hanzesteden. De ambitie en het enthousiasme om hiermee aan de slag te gaan is er zeker, echter ontbreekt een visie op hoe ze hiermee bezig kunnen gaan. Dit rapport zal invulling geven aan hoe de visie op ecologische duurzaamheid vormgegeven kan worden en welke doelstellingen hierbij aansluiten.

Duurzaamheid is een grote maatschappelijke uitdaging waar elke stad en gemeente mee te maken heeft. Het omvat meerdere beleidsterreinen en heeft betrekking op verschillende actoren en processen. Toerisme kan een manier zijn om de duurzaamheid in een stad te vergroten. Zo kunnen verschillende vormen van duurzaam toerisme ontstaan om een bijdrage te leveren aan het verduurzamen van een stad of regio. Om duurzaam toerisme te bevorderen zijn er een aantal aspecten waar rekening mee gehouden moet worden

Ten eerste is het belangrijk dat er meer aandacht komt voor de rol van de gemeente in het bevorderen van duurzaam toerisme. Zo is het goed als de gemeenten een actievere houding aannemen in het ondersteunen en aanmoedigen van particuliere initiatieven gericht op duurzaam toerisme.

Daarnaast is het belangrijk dat er geïnvesteerd wordt in het vergroten van duurzame mobiliteitsopties. Zo kan de bereikbaarheid van verschillende Hanzesteden met het openbaar vervoer nog sterk verbeterd worden. Ook liggen er nog veel kansen om een toename te bewerkstelligen in het aantal toeristen wat met het openbaar vervoer naar een Hanzestad komt. Door te investeren in de bereikbaarheid van de Hanzesteden, als wel als in de communicatie over deze openbare vervoersmiddelen, zal het aantrekkelijker worden voor toeristen om met het openbaar vervoer te komen en dus de auto laten staan.

Ook liggen er nog kansen om het gebruik van (elektrische) fietsen te stimuleren. Zo kan de capaciteit voor laadpalen in veel steden nog uitgebreid worden. Dit kan op gemeentelijk niveau uitgerold worden, maar kan ook uitbesteed worden aan ondernemers. Hierbij is het wel belangrijk dat goed gekeken wordt naar de mate waarin deze capaciteit benut wordt. Een onderzoek naar het huidige gebruik van de laadpalen, om te kijken of uitbreiding van de capaciteit daadwerkelijk nodig is, speelt hier een belangrijke rol bij.

Ten slotte is het belangrijk dat de samenwerking op de verschillende niveaus goed is. De Hanzesteden kunnen onderling nog veel van elkaar leren en gebruik maken van elkaars expertise. Ook is het belangrijk dat er gedeelde verantwoordelijkheid komt om samen, als Hanzesteden, met duurzaam toerisme aan de slag te gaan. Daarnaast is het ook goed als lokale ondernemers en bewoners uit de verschillende Hanzesteden betrokken worden bij de ontwikkelingen rondom duurzaam toerisme, zodat zij mee kunnen denken met nieuwe, haalbare ideeën voor hun stad. Deze verschillende aspecten in het kader van duurzaam toerisme in de Hanzesteden creëren een aantal gezamenlijke doelen voor de Hanzesteden.

Hoofddoelstelling omtrent duurzaam toerisme in de Hanzesteden:

Het minimaliseren van de negatieve impact van toerisme op de natuurlijke omgeving in de Hanzesteden en het terugbrengen van de CO₂ uitstoot veroorzaakt door de komst van toeristen.

Subdoelen:

- Het ondersteunen en aanmoedigen van particuliere initiatieven gericht op het bevorderen van duurzaam toerisme.
- Onderzoek doen naar de mogelijkheden voor het vergroten van de laadpaalcapaciteit voor elektrische fietsen.
- Het stimuleren van fietsgebruik.
- Het verbeteren van de bereikbaarheid met het openbaar vervoer en vervolgens het stimuleren van het gebruik van het openbaar vervoer.
- Het betrekken van de lokale samenleving in de Hanzestad bij de ontwikkeling van duurzaam toerisme.
- Onderlinge samenwerking tussen de Hanzesteden realiseren om van elkaar

Rol van de gemeente

De gemeente speelt een belangrijke rol in het stimuleren van duurzaam toerisme. Deze paragraaf richt zich niet zozeer op de implementatie, maar gaat over het proces van het creëren van (duurzaam) toerisme beleid en de rol die de gemeente hierin speelt.

Een belangrijk aspect om effectief toerisme beleid te creëren is het betrekken van de lokale bevolking en ondernemers. Uit gesprekken met beleidsmedewerkers van de

verschillende Hanzesteden is gebleken dat hier al actief op ingezet wordt. In alle Hanzesteden worden zowel bewoners als ondernemers betrokken bij de beleidsvoorbereiding dan wel bij de beleidsuitvoering, echter verschilt per stad in welke mate deze betrokkenheid plaatsvindt. In sommige steden is het niveau van participatie heel hoog en worden er gezamenlijk plannen opgesteld, terwijl andere steden een wat passievere houding hebben tegenover bewoners en ondernemers. Daarnaast is gebleken dat er meer aandacht is voor het betrekken van ondernemers dan voor het betrekken van de bewoners, aangezien deze eerste groep zich ook meer bezighoudt met de daadwerkelijke uitvoering van toerisme. Dit gebeurt in verschillende participatievormen. De meest voorkomende vorm is het organiseren van een inspraakavond waarbij bewoners en ondernemers actief betrokken worden bij het maken van plannen. Daarnaast zijn er ook vormen van toeristische overleggen en inwonerspanels om participatie te bevorderen. In de steden Harderwijk en Elburg wordt zelfs gewerkt met een speciale stichting die zich bezighoudt met het gastheerschap en toeristische ontwikkelingen in de stad. In Harderwijk bestaat deze stichting voornamelijk uit vertegenwoordigers van lokale ondernemers en in Elburg is het een combinatie van ondernemers en bewoners. Deze stichtingen worden betrokken bij het opstellen van toerisme plannen.

Echter, konden vanwege de Coronacrisis veel geplande participatievormen niet doorgaan. Enkele steden zijn daardoor overgegaan op digitale alternatieven om toch nog een vorm van participatie te faciliteren, terwijl anderen de inspraakgelegenheden hebben uitgesteld. In de meeste gevallen kwam wel naar voren dat het ontwikkelen van toerisme plannen momenteel op een laag pitje stond, en dat er meer focus was op het ondersteunen en bieden van de nodige hulp aan de toerisme sector. De intentie van alle Hanzesteden is er wel om plannen omtrent toerisme snel weer op te pakken, wanneer daar gelegenheid voor is.

Om deze plannen op te stellen is het belangrijk dat er nog wel een duidelijke visie komt op hoe toerisme ontwikkeld kan worden. Veel respondenten gaven aan dat er geen eenduidige visie is op toerisme en nog weinig tot geen aandacht voor specifieke vormen van duurzaam toerisme. Uit de gesprekken is wel gebleken dat de interesse en motivatie erg aanwezig is om aan de slag te gaan met duurzaam toerisme, maar in veel gevallen ontbreekt het aan (financiële) middelen of ideeën. Om toch een eerste stap in de richting van duurzaam toerisme te zetten, worden in dit adviesrapport enkele aanbevelingen uiteengezet. Deze variëren van heel kleinschalig en concreet tot wat algemenere aanbevelingen, voor zowel gemeenten van de Hanzesteden als voor Hanzesteden Marketing.

Aanbevelingen

Mobiliteit

Een belangrijke manier om meer duurzaam toerisme in de stad te bereiken is het verduurzamen van mobiliteitsopties. Hieronder valt ten eerste het stimuleren van het openbaar vervoer. In de Hanzesteden is een duidelijk onderscheid te maken tussen de

beter bereikbare steden en de slecht bereikbare steden in termen van openbaar vervoer. De grotere steden zoals Deventer, Zwolle en Zutphen, maar ook het kleinere Kampen, zijn goed bereikbaar per trein. De meeste andere steden hebben geen treinstation, of alleen maar een klein station waar geen intercity's stoppen. Mede hierdoor is het vaak nog het geval dat toeristen niet met het openbaar vervoer komen, maar veelal met de auto. Er zijn mogelijkheden om het gebruik van openbaar vervoer door toeristen te stimuleren, bijvoorbeeld door een samenwerking met de Spoordeelwinkel van de NS of door toeristen te wijzen op de bereikbaarheid van de Hanzesteden. In Brugge werd ook geëxperimenteerd met het aantrekkelijker maken van het openbaar vervoer. Zij hebben dit gedaan door een 'Package Deal' aan te bieden, waarbij toeristen samen met de hotelreservering ook een trein- en/of bus ticket kunnen aanschaffen (Toerisme Vlaanderen, 2009). Op deze manier is er maar 1 ticket nodig voor zowel de hotelreservering als voor het openbaar vervoer naar de bestemming. Dit geldt voor zowel bus- als treinverbindingen.

Daarnaast zijn de Hanzesteden uitermate geschikt om per fiets te ontdekken. Hier liggen dus ook nog kansen voor de steden om duurzaam toerisme te ontwikkelen. Hierbij kan als eerste gedacht worden aan het uitbreiden van de laadpaalcapaciteiten voor elektrische fietsen. Steden als Hasselt en Doesburg zetten hier al actief op in vanuit de gemeente. Daarnaast is het ook mogelijk om meer aandacht te vestigen op fietsroutes langs verschillende Hanzesteden. Op deze routes kunnen dan horeca gelegenheden aangegeven worden die oplaadpunten faciliteren. Dit is bijvoorbeeld in Zutphen al aan de orde, waar ze met het 'Fietstas project' fietspakketten verspreiden. In zo'n pakket zitten kaartjes van de regio met aangegeven oplaadpunten, maar ook andere dingen zoals een klein bandenplaksetje.

In de stad Ferrara, gelegen in Noord Italië, wordt het gebruik van fietsen onder toeristen ook erg gestimuleerd. De gemeente heeft het initiatief genomen om verschillende acties hiervoor in te zetten. Zo kunnen mensen die een fiets huren korting krijgen in bepaalde winkels, restaurants of museum en de gemeente heeft ook gezorgd voor fietsenstalling nabij toeristische trekpleisters.

De belangrijkste aanbevelingen om duurzaam toerisme te bevorderen op het gebied van duurzame mobiliteit:

- Investeren in het aantrekkelijker maken van het openbaar vervoer, door te kijken naar mogelijkheden voor samenwerkingen, campagnes en kortingsacties.
- Meer aandacht vestigen op het ontdekken van de Hanzesteden per fiets, door middel van:
  - Het uitbreiden van de laadpaalcapaciteit.
  - Het zichtbaarder maken van fietsroutes.
- Korting aanbieden bij restaurants of culturele instellingen wanneer mensen met de fiets komen.

Afval recyclen

Een ander belangrijk aspect van duurzaam toerisme heeft te maken met het recyclen van afval. Toeristen produceren veel afval, en met name veel plastic voor eenmalig gebruik. De hoge consumptie van dit soort afval door toeristen heeft een negatieve impact op het milieu, waardoor het belangrijk is dat er aandacht besteed wordt. In de Hanzesteden wordt momenteel nog niet actief gewerkt aan het verminderen van afvalgebruik door toeristen, maar er zijn wel enkele dingen in het straatbeeld die opvallen. Zo zijn er in de stad Hattem zogenaamde 'Big Belly's' te vinden. Dit zijn grote prullenbakken die een klein zonnepaneeltje aan de bovenkant hebben. Deze zonne-energie wordt vervolgens gebruikt om het afval in de prullenbak samen te persen, waardoor er tot 5 keer meer afval in de prullenbak kan en deze dus minder vaak geleegd hoeft te worden. Een ander initiatief komt uit Harderwijk, waar er wordt gewerkt met 'slimme prullenbakken'. Deze prullenbakken geven een signaal af wanneer de prullenbak vol zit, zodat er gericht gestuurd kan worden op het ophalen van afval en het legen van volle containers. Dit zorgt daarnaast ook voor minder afval op straat, aangezien prullenbakken op tijd geleegd worden. Een ander voorbeeld is in Zutphen te vinden, waar het afval opgehaald wordt met elektrische wagens.

Er zijn echter nog veel andere initiatieven waardoor dit aspect van duurzaam toerisme gestimuleerd kan worden. Zo worden in Kopenhagen bootjes verhuurd die varen op zonne-energie en deels gemaakt zijn van gerecyclede plastic flesjes (European Capital of Smart Tourism, 2019). Een ander voorbeeld is de GreenKayak. Dit is een organisatie die kajak tours aanbiedt in grote steden als Berlijn, Hamburg en Kopenhagen. Bezoekers kunnen gratis een kajak tour huren, onder voorwaarde dat ze ook afval uit het water opvissen (GreenKayak, z.d.). De bezoekers kunnen dus verschillende bezienswaardigheden vanaf het water spotten en tegelijkertijd bijdragen aan het opruimen van de rivieren. In veel Hanzesteden worden al bootjes verhuurd, dus dit zou een stap kunnen zijn naar het opruimen van de grachten en riviertjes. In Zwolle is al een soortgelijk initiatief opgezet, waarbij vrijwilligers met een kajak op pad gaan om afval uit het water te vissen (Trash Hunters Zwolle, 2019). Dit initiatief richt zich niet op toeristen, maar werkt met lokale vrijwilligers. Echter draagt dit, zoals veel duurzame initiatieven, wel bij aan het creëren van een duurzamere leefomgeving waarbij toeristen kunnen genieten van de schone omgeving.

Ook in West-Vlaanderen is actief nagedacht over hoe toeristen actief kunnen bijdragen aan het verminderen van overlast door (zwerf)afval. Een actieve maatregel bleek het verstrekken van een welkomstpakket. In dit pakket zaten een aantal afvalzakken en ook een meertalige afvalgids waarin informatie te vinden is over het inzamelen van afval en overige diensten voor toerisme. Daarnaast werd ook ingezet op communicatie acties, door middel van het duidelijk aangeven welk afval in welke prullenbak weggegooid moet worden (Milieubarometer West-Vlaanderen, 2007).

Ljubljana is een van de eerste Europese steden die hard op weg is naar een samenleving zonder afval. Zij doen dit door actief in te zetten op het scheiden van afval voor

bewoners, maar ook richt de stad zich op toeristen. Een populaire toeristische attractie is namelijk een kringloopwinkel voor toeristen. Hier worden tweedehands items aangeboden, maar er is ook een werkplaats waar afgedankte voorwerpen opgeknapt worden tot bijvoorbeeld souvenirs. Toeristen kunnen een kijkje nemen in de werkplaats en rondkijken in de winkel waar de meest uiteenlopende souvenirs te vinden zijn (European Capital of Smart Tourism, 2019). Dit voorbeeld draagt bij aan een tegenbeweging van de wegwerpmaatschappij en is een duurzame invulling van toeristische souvenirs.

In Karlsruhe hebben ze in de zomer van 2018 een nieuw initiatief gepresenteerd wat ervoor zorgde dat er minder afval geproduceerd werd. Dit initiatief is namelijk een herbruikbare beker die toeristen op bepaalde plekken kunnen aanschaffen. Deze beker kunnen ze vervolgens gebruiken om koffie of wat anders te halen. Met deze beker krijgen de toeristen dan korting op het drankje en wordt er geen gebruik gemaakt van wegwerpbekers. Daarnaast is de beker een mooie souvenir aangezien het design van de stad op de beker gedrukt is (European Capital of Smart Tourism, 2019).

© KME / Jürgen Rösner

De belangrijkste aanbevelingen om duurzaam toerisme te bevorderen op het gebied van afval recyclen en verminderen van (zwerf)afval:

- Het plaatsen van 'Big Belly's'.
- Werken met 'slimme' prullenbakken die een signaal afgeven wanneer een prullenbak vol zit.
- Afval ophalen met elektrische voertuigen
- Het aanbieden van een gratis boottochtje of een kortingsacties op boottochtjes om afval uit de grachten en/of rivieren te vissen. Voorbeeld: GreenKayak.
- Het verstrekken van een welkomstpakket aan toeristen. Dit pakket bevat enkele afvalzakken en ook een afvalgids, waarbij alles omtrent afval uiteengezet is in meerdere talen.
- Goede communicatie over afval scheiden. Bijvoorbeeld door middel van afbeeldingen duidelijk maken welk soort afval in welke prullenbak moet.
- Het openen van een kringloopwinkel en werkplaats waar afgedankte spullen worden opgeknapt tot souvenirs.
- Het aanbieden van een herbruikbare mok waarmee toeristen kortingen kunnen krijgen.

Groenvoorziening

Een bezoek aan een van de Hanzesteden gaat vaak gepaard met een bezoek aan de prachtige buitengebieden. Deze combinatie biedt een goede mix van stedelijke gezelligheid en cultuur aan de ene kant en rust in de natuur aan de andere kant. Echter, is het ook mogelijk om meer groen naar de stad te brengen. Het verbeteren en vergroten van de groenvoorziening in de stad draagt bij aan een duurzamere toerisme sector. In

Harderwijk zijn ze hier al veel mee bezig geweest, bijvoorbeeld tijdens het opknappen van het stadhuis. Aan de voorkant van het stadhuis is een bordes met tuinen aangelegd. Hier zijn verschillende wilde planten gaan groeien, wat een mooi plaatje oplevert van groen in de stad, maar ook tegelijkertijd de biodiversiteit bevordert. Daarnaast heeft de gemeente besloten om bepaalde gebieden in verschillende wijken niet meer te maaien, om zo meer ruimte aan bijen en andere insecten te geven.

Een ander voorbeeld wat de groenvoorziening stimuleert in Nederland is de opkomst van de Tiny Forests (Instituut voor Natuureducatie, z.d.). Deze Tiny Forests zijn kleine gebieden van bebossing, vaak niet groter dan een tennisveld, die veel positieve effecten met zich meebrengen. De luchtkwaliteit verbetert, de waterbergingscapaciteit wordt vergroot, biodiversiteit gestimuleerd en de natuurbeleving wordt naar de stad gebracht. De aanleg van deze Tiny Forests heeft geen directe invloed op duurzaam toerisme. Echter kunnen deze gebieden ook aan de rand van stadscentra aangelegd worden en dit zou toeristen kunnen trekken om na een bezoek aan de stad even op een bankje te zitten en van de rust te genieten.

Daarnaast is het ook mogelijk om een creatieve twist te geven aan deze Tiny Forests wat toeristen aantrekt. Hierbij kan gedacht worden aan het organiseren van bepaalde wandelroutes langs deze bossen. Dit kan door het aanleggen van een kunstroute, waarbij toeristen de Tiny Forests bezoeken en ondertussen kunst aanschouwen. Een andere mogelijkheid is om samen met lokale ondernemers een aantrekkelijke wandelroute te creëren langs de Tiny Forests.

Ook in het buitenland zijn voorbeelden te vinden van groenvoorzieningen in de stad. Zo zijn er in de binnenstad van Wenen kleine stadstuintjes aangelegd. Dit zijn kleine stukjes grond waar bewoners de verantwoordelijkheid voor dragen. De bewoners hebben vaak namelijk geen tuin vanwege de het gebrek aan ruimte in de binnenstad en zo krijgen zij toch de mogelijkheid om een eigen moestuin aan te leggen of bloemen te planten (Wien Tourismus, z.d.). Ook lokale ondernemers hebben de mogelijkheid gekregen om zo een groenstukje te krijgen, zodat ze de oogst hiervan kunnen aanbieden als lokale producten aan toeristen. Zo levert het een groenere en daarmee aantrekkelijker stad voor inwoners en toeristen op en wordt de biodiversiteit gestimuleerd.

Aanleg van Tiny Forests. Foto:<https://www.wur.nl/nl/nieuws/Mini-stadsbosjes-zijn-goed-voor-de-biodiversiteit.htm>

Aanleg van stadstuinen. Foto:<https://www.stadt-wien.at/gesundheit/ernaehrung/urban-farming.html>

De belangrijkste aanbevelingen om duurzaam toerisme te bevorderen op het gebied van groenvoorzieningen in de stad:

- Tijdens het opknappen van bestaande gebouwen rekening houden met het aanleggen van meer groen. Dit bevordert zowel de biodiversiteit als het aanzicht van een gebouw.
- Het aanleggen van bijentuinen, bijvoorbeeld door gebieden in de publieke ruimte minder vaak te maaien.
- Het aanleggen van Tiny Forests.
- Het aanleggen van stadstuinen.

Overige initiatieven

Een belangrijk aspect wat naar voren kwam uit de interviews met respondenten van de Hanzesteden is het spreiden van bezoekers. Dit gaat zowel over het spreiden van bezoekers over de binnenstad en de buitengebieden, als het spreiden van bezoeken gedurende het jaar. Deze laatste vorm van spreiding is een groot discussiepunt in veel toeristische bestemmingen, zo ook in de stad Poznań in Polen. De stad kwam daarom met het idee om in de winter en lente een campagne genaamd 'Half Price Poznań' op te zetten (European Capital of Smart Tourism, 2019). Deze campagne bood toeristen de mogelijkheid om de stad te bezoeken met kortingen oplopend tot 50 procent. Verschillende partners waren hierbij aangesloten, waardoor restaurants, culturele instellingen en hotels hoge kortingen konden aanbieden om zo maar meer toeristen in het laagseizoen te trekken.

Een ander voorbeeld komt uit San Sebastian en gaat over een informatiecampagne om toeristen te betrekken in de duurzame ontwikkelingen. Zo heeft de stad een flyer gecreëerd in verschillende talen die zowel fysiek als online beschikbaar is. In deze flyer worden verschillende mogelijkheden beschreven voor toeristen om bij te dragen aan duurzaam toerisme. Toeristen worden aangemoedigd om afval in prullenbakken te gooien en straten schoon te houden, lokale ondernemingen te bezoeken en ook wijst de flyer toeristen op de mogelijkheden van het openbaar vervoer. Door een plattegrond toe te voegen aan de flyer, gebruiken toeristen de flyer veel en zullen ze bewuster omgaan met de omgeving waar ze zich in bevinden (European Capital of Smart Tourism, 2019). Dit zou in de Hanzesteden ook toegepast kunnen worden door in iedere flyer van Hanzesteden Marketing een kopje toe te voegen met duurzame opties.

Een aspect van duurzaam toerisme wat nog onderbelicht is in dit rapport, is het stimuleren van het consumeren van lokale producten. Gebruik maken van lokale producten zorgt voor kortere ketens en veroorzaakt minder CO₂-uitstoot wanneer producten van ver moeten komen. In Valkenburg stimuleren ze dit gebruik door elk jaar rond kerst een 'Route d'Amuse' uit te zetten (KerststadValkenburg, n.d.). Bezoekers kopen een kaartje en krijgen een routebeschrijving en verschillende couponbonnen. Deze route loopt door het centrum en de omgeving van Valkenburg en onderweg zijn

enkele horecagelegenheden aangesloten, waar mensen gratis een klein hapje kunnen krijgen op vertoon van de couponbonnen. Dit stimuleert mensen om wandelend de omgeving te verkennen en daarnaast worden er meer lokale producten geconsumeerd. Deze route is uit te zetten binnen Hanzesteden, maar zou ook uitgebreid kunnen worden naar een langere route waarbij mensen met de fiets langs verschillende Hanzesteden komen op weg naar de volgende horecagelegenheid op de route. Deze routes kunnen ook het ommeland betrekken, waarbij bijvoorbeeld gedacht kan worden aan het betrekken van Verrukkelijk Vechtdal. In de hoofdstad van Slovenië, Ljubljana, wordt ook druk geëxperimenteerd met het promoten van lokale producten. Zo organiseren zij food festivals voor toeristen om ze kennis te maken met de lokale keuken (European Capital of Smart Tourism, 2019).

Overige initiatieven om duurzaam toerisme te bevorderen:

- Spreiden van bezoekers gedurende het jaar, door in het laag seizoen meer kortingen aan te bieden.
- Uitdelen van flyers om toeristen bewust te maken van duurzaam gedrag.
- Promotie van het consumeren van lokale producten.
  - Het uitzetten van een route langs verschillende horecagelegenheden.
  - Het organiseren van een lokaal food festival.

Hoe nu verder?

Dit onderzoek naar duurzaam toerisme heeft vele ideeën opgeleverd om de Hanzesteden op weg te helpen naar een duurzamere toerisme sector. Maar hoe gaat dit nu verder? De individuele gemeenten kunnen elk zelf aan de slag gaan met duurzaam toerisme, maar er liggen ook zeker kansen om gezamenlijk deze duurzame slag te slaan. Zo gaven veel beleidsmakers die meegewerkt hebben aan dit onderzoek aan dat ze vanuit het gezamenlijke perspectief van de Hanzesteden over 2020-2025 verder willen werken aan het ontwikkelen van duurzaam toerisme. Zo zouden de gemeenten, samen met Hanzesteden Marketing, een campagne kunnen opzetten om aandacht te vragen voor de verschillende fietsroutes tussen de Hanzesteden of gezamenlijke kortingsacties aanbieden om per bus van Hanzestad naar Hanzestad te gaan.

Daarnaast is het ook mogelijk om een gezamenlijke brainstorm sessie te organiseren over hoe de vervolgstappen genomen kunnen worden. Uit de interviews met de beleidsmakers kwam naar voren dat een aantal steden al wat kleinere initiatieven hebben opgezet om duurzaamheid in hun Hanzestad te vergroten. Zo heeft Hattem de duurzame 'Big Belly' afvalbakken neergezet. Zij hebben ook gekeken naar de mogelijkheid om deze te versieren met het Hanzelogo. Uiteindelijk is hier niks mee gedaan, maar het is een mogelijkheid om deze prullenbak met een Hanzelogo uit te rollen over alle Hanzesteden om zo zowel de duurzaamheid te vergroten, als de herkenbaarheid van de Hanzesteden. Deze samenwerking kan dus plaatsvinden op het gemeentelijk niveau met Hanzesteden Marketing erbij, echter dit kan ook op een lager

niveau. Het is belangrijk dat de gemeenten ook met de lokale ondernemers en bewoners in gesprek gaan over hoe duurzaam toerisme bevordert kan worden, omdat deze groepen zich vooral bezig houden met de implementatie van duurzaam toerisme. Wat hebben deze groepen vanuit de gemeente nodig om duurzaamheid te bevorderen in de toerisme sector? Liggen er bijvoorbeeld mogelijkheden voor de gemeente om samen met ondernemers de capaciteit van laadpalen voor elektrische fietsen of auto's uit te breiden? De gemeente Zwolle is hier al hard mee bezig en heeft extra capaciteit ingezet om aanvragen van laadpalen voor elektrische auto's sneller te verwerken (De Vries, 2020). Zo proberen zij hun doel te halen om in de periode 2018-2022 minimaal 200 extra laadpalen te plaatsen.

Om aan de slag te gaan met duurzaam toerisme zijn er een aantal subsidies die de Hanzesteden samen mogelijk kunnen aanvragen:

- De provincie Overijssel biedt een subsidie aan voor het stimuleren van energie-innovaties met als doel energiebesparing of CO2 reductie. Een belangrijke voorwaarde aan deze subsidie is dat het plan nog in de ideefase zit en het uiteindelijk toewerkt naar een concreet projectplan. Meer informatie is te vinden op:
<https://www.overijssel.nl/loket/subsidie/milieu-energie/stimuleren-energie-innovatie/>
- De provincie Overijssel biedt ook subsidies aan voor projecten die passen bij de doelen uit het coalitieakkoord 2019-2023. Duurzaam toerisme is een investering in een verduurzaming van de toerisme sector, wat bijdraagt aan het verminderen van de CO2 uitstoot en een betere leefomgeving. Meer informatie is te vinden op:
<https://www.overijssel.nl/loket/informatie/asv-aanvraag/>
- Een andere subsidie van de provincie Overijssel richt zich op lokale initiatieven met als doel om energie besparing te realiseren. Hierbij kan ook gekeken worden naar projecten om de lokale bevolking bij de ontwikkeling van duurzaam toerisme te betrekken. Meer informatie is te vinden op:
<https://www.overijssel.nl/loket/subsidie/milieu-energie/lokale-energie/>
- De provincie Gelderland biedt een subsidie aan gericht op het aanleggen of verbeteren van een fietsroute. Dit zou gebruikt kunnen worden om de fietsverbinding tussen de Hanzesteden verder te ontwikkelen en op deze manier het fietsgebruik te stimuleren. Meer informatie is te vinden op:
<https://www.gelderland.nl/Subsidies/hoofd fietsnet>
- De Europese Unie biedt ook een mogelijkheid om subsidie te krijgen voor duurzame ontwikkelingen. Zo is het Life programma opgezet om projectvoorstellen te financieren die een bijdrage leveren aan een beter natuur-, milieu- en klimaatbeleid. Momenteel is het niet mogelijk om hier een aanvraag voor te doen, maar het volgende programma start in 2021. Vanaf dan is het weer mogelijk om een aanvraag te doen voor een van de volgende gebieden:
  - o Natuur en biodiversiteit
  - o Circulaire economie en kwaliteit van leven

- Beperking en aanpassing van klimaatverandering
- Schone energietransitie

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vjb6jvmqocsa>

Echter is het wel belangrijk om te benoemen dat er grote verschillen bestaan tussen de Hanzesteden, onder andere op het gebied van omvang, beschikbaarheid van middelen en plannen voor toerisme. Waar sommige steden al wat plannen hebben voor het ontwikkelen van toerisme, zijn andere Hanzesteden nog zoekende.

Literatuurlijst

Bock, K. (2015), The changing nature of city tourism and its possible implications for the future of cities. *European Journal of Futures Research*, 3(20): pp. 1-8.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (5 maart 2020), *Aantal toeristen in logiesaccommodaties naar 46 miljoen in 2019*. Opgehaald op 05-03-2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/10/aantal-toeristen-in-logiesaccommodaties-naar-46-miljoen-in-2019>.

Conradie, M. & de Jong, J. (2020), *Bewonersonderzoek Hanzesteden*. Enschede: I&O Research.

De Vries, A. (3 augustus 2020), *Plots maakt Zwolle een inhaalslag bij de aanvragen van parkeerplekken elektrische auto's*. Website bezocht op 05-08-2020, van <https://www.destentor.nl/zwolle/plots-maakt-zwolle-een-inhaalslag-bij-de-aanvragen-van-parkeerplekken-elektrische-auto-s~a0290054/>

European Capital of Smart Tourism. (2019), *Compendium of best practices*. Brussels: European Commission.

GreenKayak. (z.d.), *About us*. Website bezocht op 14-07-2020, van <https://www.greenkayak.org/about/>.

Kerststad Valkenburg. (n.d.), *Te doen*. Website bezocht op 05-08- 2020, van <https://www.kerststadvalkenburg.nl/te-doen/>.

Kuipers, M. A. (2010). *Hanzesteden langs de IJssel* (masterthesis), opgehaald van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/188358>.

MarketingOost & NBTC Holland Marketing. (2019). *Perspectief Hanzesteden*. Gedownload van https://www.marketingoost.nl/user/file/20191008_hanzesteden_document_perspectief_hanzesteden_def_hr.pdf.

Milieubarometer West-Vlaanderen 2007, Fiche 'Terminaal te verwijderen huishoudelijk afval in kg/inwoner/jaar in de kustgemeenten'. Opgehaald uit:

<https://www.toerismevlaanderen.be/sites/toerismevlaanderen.be/files/assets/documents/INNOVATIE/Handleiding%20integratie%20duurzaamheid.pdf>.

NBTC. (22 januari 2020), *Internationaal toerisme blijft groeien in Nederland*. Opgehaald op 03-02-2020, van <https://www.nbtc.nl/nl/home/artikel/internationaal-toerisme-blijft-groeien-in-nederland-htm>.

RLI (Raad voor de leefomgeving en infrastructuur). (2019). *Waardevol toerisme. Onze leefomgeving verdient het*. Opgehaald op 17-12-2019, van <https://www.rli.nl/publicaties/2019/advies/waardevol-toerisme>.

Smith, J. (31 maart 2020), *A future template for resilience? How we can repurpose tourism and support local communities*. Website bezocht op 14-05-2020, van <https://hub.wtm.com/a-future-template-for-resilience-how-we-can-repurpose-tourism-and-champion-local-areas/>.

Toerisme Vlaanderen. (2009). *Handleiding intergratie duurzaamheid*. Gedownload op 21-07-2020, van <https://www.toerismevlaanderen.be/sites/toerismevlaanderen.be/files/assets/documents/INNOVATIE/Handleiding%20integratie%20duurzaamheid.pdf>.

Trash Hunters Zwolle. (2019), *Wie zijn wij?*. Opgehaald op 05-08-2020, van <http://www.trashhunterszwolle.nl/>

WienTourismus. (z.d.). *Urban gardens and green shops*. Opgehaald op 14-05-2020, van <https://www.wien.info/en/sightseeing/green-vienna/urban-gardens-and-green-shops>.